

THEORY AND PRACTICE

СОЦИАЛНИЯТ ИНСТИТУТ В СОЦИАЛНАТА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕН АСПЕКТ)

Юрий Шубников¹

Резюме

В статията е направен опит да се представи въз основа на синтез на съществуващите методологически и теоретични възгледи за социалния институт (институт) като феномен на социалната теория и практика, разбирането на автора за тази социална конструкция. Авторът предлага своето виждане върху формирането на теоретични представи за института, неговите родови признаци и функции.

Ключови думи: социален институт (институт), признаци, функции, институционални отношения.

SOCIAL INSTITUTE IN SOCIAL THEORY AND PRACTICE (THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT)

Yuri Shubnikov, Faculty of Law, Russian State Pedagogical University A. I. Herzen, St. Petersburg, Russia.

Abstract

The article attempts to present on the basis of a synthesis of existing methodological and theoretical views about the social institute (institute) as a phenomenon of social theory and practice, the author's understanding of this social construction. The author offers his view on the formation of theoretical ideas about the institute, its generic features and functions.

Keywords: social institute, characteristics, functions, institutional relations.

1. Понятието «институт» («социален институт») отдавна се използва при описанието и анализа на текущите социални процеси.

Един от първите широко известни факти от неговото приложение е използването му от древните римски юристи в процеса на формирането и кодификацията на римското право. В

¹ Шубников, Юрий Борисович, Доктор на юридическите науки, професор, ръководител на Катедрата по гражданско право, Юридически факултет на Руския държавен педагогически университет А. И. Херцен, Санкт Петербург, Русия. Имейл: shubnikovub@mail.ru

тази връзка са широко известни «Институциите» на Гай, Флорентин, Марсиан, Улпиан, а след това Институциите на Юстиниан.² Тези кодификации са логически структурирана систематизация на нормите на древното римско гражданско право (материално и процесуално) и коментарите към тях. Понятието «институт» е използвано тук, от една страна, като средство за структуриране на нормите на древното римско право, а от друга страна, обозначававането на трудовете на римските юристи, посветени на тяхното тълкуване.

През XIX век понятието институт започва да се използва за структуриране не само на юридическите, но и на други обществени отношения (социални, икономически, политически и др.). Във всички тези случаи понятието «социален институт» се използва главно за отделяне и структуриране на различните социални процеси (явления) от съвкупността от другите обществени отношения в рамките на теоретичния анализ.

Понятието «институт» започва да се използва като обект на специални социологически изследвания. Тази употреба намираме в трудовете на учени от различни специализации. Приложението му виждаме в творбите на Г. Спенсър, К. Маркс, Е. Дюркхайм и други автори, но в същото време той все още не е получил ясна интерпретация. Така, Г. Спенсър, като един от първите, който използва това понятие в своите трудове, не го дефинира. К. Маркс, използвайки понятието „социални институти“, ги определя като «социални форми на човешкото съществуване».³ Е. Дюркхайм разглежда социалните институти (факти) като предмет на социологическото изследване.

В началото на XX век понятието «социален институт» придобива ново качество. Започва да се използва за характеризирание на обществените явления като самостоятелна аналитична единица за изследване на социалните процеси, наделена със свое специфично съдържание, което е изпълнено с различни дълбоки разнообразни значения, в зависимост от обхвата на социалния анализ.

Изследването на института като самостоятелен обект на научен анализ, действащ като важен фактор в социалните трансформации, в началото на XX век беше осъществено, преди всичко, от представители на икономическия институционализъм: Т. Веблен, У. Хамилтън, Д. Комманс, Д. Норт и други. По-късно, от средата на XX век, това изследване е продължено от представителите на неоиституционализма Р. Коуз, О. Улимсън, Г. Бекер, У. Познер и др.. Важно е да се подчертае, че представителите както на институционализма, така и на неоиституционализма, когато анализират икономическите процеси, разглеждат института не като чисто икономически феномен, а *като мултисоциална конструкция, съдържаща икономически, правни, етични, политически и други елементи, които формират съдържанието на обществената практика.*

Основният принос за изграждането и развитието на съвременната институционална теория е на представителите на англосаксонските и западноевропейските школи. В същото време през последните десетилетия се наблюдава известна активност в институционалните проучвания на представителите на обществените науки в Централна и Източна Европа. Търсенето на начини за оптимизиране на социално-икономическите отношения на страните от бившия «Източен блок» през преходния период до известна степен допринася за активизиране на институционалните изследвания.

В Русия от края на XX век институционалните изследвания се засилиха забележимо и днес може да се говори за съществуването на руска школа на институционализма. Представителите на тази школа са: А.А. Аузан, Р.И. Капелюшников, А.Н. Олейников, В.Л. Тамбовцев, Е.А. Бренделева, В. В. Радаев и др. Основните насоки на дейността на школата,

²Боголепов Н.П. Учебник истории римского права. / Пол редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2004. – с.511. [Bogolepov N.P. Uchebnik istorii rimskogo prava. / Pol redakciej i s predisloviem V.A. Tomsinova. M.: Zercalo, 2004. – s.511]

³Маркс К. К критике гегелевской философии права // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-е. Т.1. – с.263 [Marks K. K kritike gegelevskoj filosofii prava // Marks K., Jengel's F. Soch. Izd. 2-e. T.1. – s.263]

формиращи спецификите ѝ, са институционалното просветителство и търсенето на пътища за адаптиране на постиженията на западния институционализъм към съвременната руска социално-икономическа теория и практика. Изглежда, че е твърде рано да се говори за някакъв сериозен принос на руската школа за развитието на глобалната институционална теория.

В страните от Централна и Източна Европа (България, Хърватия, Чехия, Унгария, Полша, Румъния, Сърбия и Словения), според някои експерти, новата институционална икономическа теория / INET / все още не е получила дължното развитие и като цяло от научната общност е приета без особен ентузиазъм. Едновременно можем да говорим за наличието на известен интерес към институционалните изследвания и за определени научни разработки в тази област в тези страни. Например в Сърбия в рамките на Белградския университет е създадено отделение по икономика и право към Юридическия факултет, а в България е създаден Институт за пазарна икономика в София като образователни и научни организации, които обръщат внимание на изучаването и изследването на проблемите на новата институционална теория.⁴ Появиха се и някои изследвания на учени от тези страни.⁵ Така, сред българските изследвания на институционализма в областта на икономиката и правото се обръща внимание върху разработките на Р. Аврамов, Т. Колев, Л. Мукова. Румен Аврамов е български икономист (специалист по Стопанска история), един от изследователите в областта на институционализма, който вижда неговото предимство в това, че може да се използва от други теории на конвенционалната икономическа мисъл.⁶ Т. Колев е български правист, който в рамките на Общата теория на правото определя понятието на правния институт като елемент от структурата на правото, същевременно го класифицира като: организации и механизми.⁷ Л. Мукова е правист, която направи сравнителен анализ между икономическия и юридическия институционализъм.⁸

2. Днес има много тълкувания на съдържанието на понятието «социален институт (институт)», но все още няма единство в неговото разбиране.

Можем да посочим редица общи позиции, които ни позволяват да разделим тези интерпретации на две основни групи. В първата група може да се включат интерпретациите, основаващи се на факта, че социалният институт е набор от правила за поведение, признати от субектите на обществената практика за изграждането на отношенията при определени обстоятелства. Така Е. Дюркхайм характеризира социалните институти като «всички явявания, всички действия, установени от групата»⁹. Основателят на икономическия институционализъм Т. Веблен определя институтите като «привичен начин на мислене, от който се ръководстват и живеят хората», «привични начини за осъществяване на процеса

⁴ Ковач Я. М. «Вспышка или затухание? Новая институциональная экономическая теория в Центральной и Восточной Европе». Экономическая социология. Т.13. №2. Март 2012 [Kovach Ja. M. «Vspyshka ili zatushanie? Novaja institucional'naja jekonomicheskaja teorija v Central'noj i Vostochnoj Evrope». Jekonomicheskaja sociologija. T.13. №2. Mart 2012.]

⁵ Пак там, Яцек Коханович /Полша/, Воймир Франичевич /Хорватия/, Ковач Я., Александр Стеванович и др. [Pak tam, Jacek Kohanovich /Polsha/, Vojmir Franichevich /Horvatija/, Kovach Ja., Aleksandr Stevanovich i dr.]

⁶ Пак там, с.22 [Pak tam, s.22]

⁷ Колев Т. Теория на правото. С., изд.во Сиела АД, 2015, - с.202-204 [Kolev T. Teorija na pravoto. S., izd.vo Siela AD, 2015, - s.202-204]

⁸ Мукова Л. А. Два взгляда на экономическую институциональность государства. Российский юридический журнал № 6, 2012 г.; Мукова Л. Институтът като икономическа, държавна и правна категория.//МВБУ 11 международна научна конференция, Ботевград, 2014 г,- с.710. [Mukova L. A. Dva vzgljada na jekonomicheskiju institucional'nost' gosudarstva. Rossijskij juridicheskij zhurnal № 6, 2012 g.; Mukova L. Institut#t като ikonomicheskaja, d#rzhavna i pravna kategorija.//MVBUE 11 mezhdunarodna nauchna konferencija, Botevgrad, 2014 g,- s.710.]

⁹ Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. М., 1995. - с.20. [Djurkgejm Je. Sociologija. Ее predmet, metod, prednaznachenie. M., 1995. - s.20.]

на социален живот във връзка с материалната среда, в която живее обществото».¹⁰ У. Хамилтън разглежда института като «словесен символ на най-доброто обозначаване на група обществени обичаи. Те означават преобладаващ и постоянен начин на мислене, който е станал познат на групата или се е превърнал в обичай за хората. Институтите установяват границите и формите на човешката дейност. Светът на обичаите и навиците, към които адаптираме живота си, е преплитащата се и неразделна тъкан на институтите». О. Уилямсън изхожда от факта, че институтът е «правилата на играта, които определят контекста, в който се осъществява икономическата дейност. Базови политически, социални и правни норми, които формират основата на производството, обмена и разпределенията».¹¹ Тази гледна точка се споделя и от отделни руски автори. Така, И.И. Агапова в своя учебник „Институционална икономика“ разглежда института като „дефиниране на правила, стандарти за поведение и стереотипи на мисленето».¹²

Втората група дефиниции на социалния институт (институт) се основава на факта, че институтът включва не само правилата за поведение, но и «механизми» («механизъм на принуда»), «форми на организация» («организации»), «институции», «общност на хората» и други елементи, осигуряващи тяхното прилагане. Д. Норт посочва, че институтите трябва да се разглеждат като «правила, механизми за осигуряване на тяхното прилагане и норми на поведение, които структурират повтарящи се взаимодействия между хората»¹³. Авторите на учебника «Институционална икономика: нова институционална икономическа теория», подготвен в Московския държавен университет, определят института като «съвкупност, състояща се от правила или няколко правила и външен механизъм за принуждаване на индивидите да използват тези правила».¹⁴ Философската енциклопедия на Станфорд определя социалните институти като «преобладаващи форми на организация на съвместната дейност на хората».¹⁵ А. Грейф определя института като «система от правила, убеждения, норми и организации, които заедно генерират закономерността на социалното поведение».¹⁶ Я. Щепански под социални институти разбира системата от «институции, в които определени хора, избрани от членовете на групи, получават пълномощия да изпълняват обществени и безлични функции, за да задоволят съществените индивидуални и обществени нужди и да регулират поведението на другите членове на групите».¹⁷ Н. Коржевская смята, че «социалният институт е общност от хора, които изпълняват

¹⁰Веблен Т. Теория праздного класса. М.: 1984 - с.202-203. [Veblen T. Teorija prazdnogo klassa. M.: 1984 - s.202-203.]

¹¹Уилямсон О. Экономические институты капитализма. СПб., 1996 - с.688 [Uil'mson O. Jekonomicheskie instituty kapitalizma. SPb., 1996 - s.688]

¹²Агапова И.И. Институциональная экономика: учебное пособие. – М.: Экономистъ, 2006 – с.23 [Agarova I.I. Institucional'naja jekonomika: uchebnoe posobie. – М.: Jekonomist#, 2006 – s.23]

¹³Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. Весна 1993. Т.1. Вып. 2. - с.7 [Nort D. Instituty i jekonomicheskij rost: istoricheskoe vvedenie THESIS. Teorija i istorija jekonomicheskikh i social'nyh institutov i sistem. Vesna 1993. T.1. Vyp. 2. - s.7]

¹⁴Институциональная экономика: новая институциональная теория: Учебник под общей ред. д. э. н. проф. А.А. Аузана. – М.: ИНФРА-М, 2006 – с. 23 [Institucional'naja jekonomika: novaja institucional'naja teorija: Uchebnik pod obshhej red. d. je. n. prof. A.A. Auzana. – М.: INFRA-M, 2006 – s. 23]

¹⁵Stanford Encyclopedia of Philosophy

¹⁶ А. Грейф. Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли. - М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013 – с.56.[A. Grejf. Instituty i put' k sovremennoj jekonomike. Uroki srednevekovoj trgovli. - М.: Izd. Dom Vysshej shkoly jekonomiki, 2013 – s.56.]

¹⁷Щепанский Я.Элементарные понятия социологии. М., 1969. – с.96-97. [Shhepan'skij Ja.Jelementarnye ponjatija sociologii. M., 1969. – s.96-97.]

определени роли въз основа на своето обективно положение (статус) и организирани чрез социални норми и цели»¹⁸.

3. Цялото разнообразие от съществуващи «социални институти» може да бъде обединено и характеризирано със следните общи (родови) признаци (свойства), които образуват тяхното съдържание и специфика.

Към първия и най-значим признак следва да се отнесат правилата за взаимоотношенията между субектите, образуващи съществената основа на дадения институт. Тези правила предписват на субектите на обществената практика мерки за възможно и длъжно поведение в процеса на получаване на животоподдържащи блага. Потребността от реализацията на дадени правила поражда необходимост у участниците в обществената практика да създават и поддържат съществуването на съответните институти.

Като втори родови признак на институтите, може да се посочи устойчивостта и възпроизвеждането на образуващите неговото съдържание отношения. Институционалните взаимоотношения се характеризират като съвкупност от устойчиви, постоянно повтарящи се, дългосрочни взаимоотношения (транзакции)¹⁹. Социалните институти, осигуряващи изграждането на отношенията (транзакциите) в съответствие с правилата, които формират тяхното съдържание, позволяват да ги запазят за дълъг период от време (години, векове, епохи). Функционирането на социалния институт позволява да се прилагат редовно присъщите му правила (норми) за възпроизвеждане на изискваните от обществото отношения. Неслучайно Д. Норт характеризира институтите като: - «...нормите на поведение, които структурират повтарящи се взаимодействия между хората»²⁰.

Третият отличителен признак на социалния институт е наличието на специален статус на неговите субекти. Именно наличието на този статус позволява на субектите да изградят съответните институционални отношения. Например, в рамките на института на семейството субектите на отношенията са съпрузите и техните деца, субектите на религията като обществен институт са вярващите и духовенството и т.н. Субектите на институционалните отношения са действителни изразители и носители на същественото съдържание на тези отношения (транзакции).

Четвъртият родов признак на социалния институт е наличието в основата му на обект, присъщ само на него, изграден в рамките на отношенията му. В качеството на обекта на институционалните отношения може да бъде цялото многообразие от ограничени блага, както материални, така и нематериални (социални). Необходимостта от получаване на ограничено и поради това недостъпно за конкретния субект благо (ресурс) задава импулс за обединяване на усилията на субектите на обществените отношения и съответно възникването и развитието на института.

Петият родов признак на социалните институти е наличието на институционална инфраструктура, която осигурява тяхното функциониране. Тя, според нас, се формира от самите институционални правила и техните носители (източници), средствата и методите

¹⁸Коржевская Н. Социальный институт как общественное явление (социологический аспект). Свердловск, 1983. – с.11 [Korzhevskaja N. Social'nyj institut kak obshhestvennoe javlenie (sociologicheskij aspekt). Sverdlovsk, 1983. – s.11]

¹⁹Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: учебник/Под общей ред. д.э.н., проф. А.А.Аузана. - М.: ИНФА – М, 2006. –с.24 [Institucional'naja jekonomika: novaja institucional'naja jekonomicheskaja teorija: uchebник/Pod obshhej red. d.je.n., prof. A.A.Auzana. - М.: INFA – М, 2006. –s.24]

²⁰Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. Весна 1993. Т.1. Вып. 2. - с.73. [Nort D. Instituty i jekonomicheskij rost: istoricheskoe vvedenie THESIS. Teorija i istorija jekonomicheskikh i social'nyh institutov i sistem. Vesna 1993. Т.1. Vyp. 2. - s.73.]

за въздействие върху участниците в институционалните отношения с цел тяхната реализация.

Носителите (източниците) на институционалните правила, съществуващи под формата на устни и писмени и други начини за тяхното фиксиране и предаване, действат спрямо субектите на обществената практика в качеството на авторитетни източници на информация относно процедурата за изграждане на институционални отношения. Носителите на институционалните правила са обичаи, традиции, религиозни догми, нравствени устои, произведения на изкуството (литература, живопис, театър, кино и др.), исторически и културни паметници, закони и подзаконови нормативни актове, правови обичаи, договори, съдебни и административни прецеденти и др.

Към средствата за влияние следва да бъдат отнесени социалните образувания, използвани за организиране на управленско въздействие върху институционалното взаимодействие на субектите (семейство, род, органи на властта, бизнес и обществени организации (юридически лица) и др.). Методите на въздействие са средствата за мотивиране на субектите на институционалните отношения да спазват предписаните правила (споразумения, санкции, убеждаване, принуда, стимули и др.).

Следващият шести родов признак на социалните институти, според нас, е тяхната обективност по отношение на всеки конкретен субект на институционалните отношения. Институтът, който се формира чрез реализацията на безброй индивидуални волеви актове, насочени към получаване на еднакви облаги (стоки, услуги, защита на правата, реализиране на религиозна идентичност и др.), предполага за това прилагането на аналогичен алгоритъм на поведение за всички. В този случай социалният институт придобива безличен характер, целесообразността на използването на който не съвпада във всичко със субективните интереси и представи на конкретния субект на институционалните отношения. Следователно, социалните институти се явяват за конкретните субекти на обществената практика като външни, надсубективни явления на социалната практика, дадени им отвън под формата на установени в обществото правила (обичаи, традиции, закони, религиозни догми и др.), които определят реда на тяхното поведение.

Определянето на родовите признаци на един социален институт ни позволява да го характеризираме като обективна социална конструкция по отношение на всеки отделен субект на социалната практика, която осигурява дългосрочна перспектива на възпроизводство въз основа на определени правила на взаимоотношенията между субектите на обществената практика по повод на получаването от тях на ограничени животоподдържащи облаги. Функционирането на тази конструкция се осигурява чрез използване на съответната на съдържанието ѝ инфраструктура, която се състои от елементи, които осигуряват прилагането на институционалните правила за правилното и задължително взаимодействие на субектите на обществената практика.

Тази характеристика ни позволява да заключим, че основата на института като социална конструкция се формира, първо, от правилата за взаимодействие на участниците в обществените отношения въз основа на дългосрочни и редовни начала за получаване на ограничени облаги. Второ, в качеството на задължителна съставляваща на дадената конструкция се явяват самите участници в тези отношения, обекти на институционалните отношения, организационни, ресурсни и други средства, необходими за осигуряване на функционирането на института.

4. Всеки социален институт, представлявайки сложно многофакторно явление, изпълнява много различни функции, които са различни по своите последици и съдържание.

В същото време от множеството видове институционални функции, може да се посочат отделни функции, имащи общоинституционален характер и служащи в качеството на

родови функции. При това, според нас, *под функция на социалния институт трябва да се разбира едно или друго негово въздействие върху протичането на социалните процеси.*

Като първа родова функция можем да посочим функцията за осигуряване на стабилност и определеност на обществените отношения. Редовният и дългосрочен характер на отношенията, формиращи съдържанието на социалния институт, се изразява във възпроизвеждането и дългосрочната устойчивост на социалната практика и по този начин в осигуряването на социална стабилност на обществото. В този случай социалните институти могат да бъдат представени като своеобразна социална рамка (скелет), която осигурява стабилността на обществото в дългосрочен план.

Втората функция на института е функцията на социалното условие (фактор) за осъществяване на фактичката дейност на субектите на обществената практика за получаване на ограничени блага. Тази функция се дължи на факта, че възникването и съществуването на социалните институти, както беше казано преди, първоначално се дължи на необходимостта от координиране на взаимодействието на субектите на социалната практика в процеса на конкретни (фактически, съзидателни) дейности за получаване на ограничени блага.

Институционалните отношения, възникващи във връзка с производството на блага, определят степента и реда на участието на всеки субект в процеса на взаимодействието им в «технологичния» процес на създаване на блага. По този начин социалните институти образуват неотменима социална съставка на конкретен («фактически») процес на задоволяване на потребностите от благото, което формира обекта на съответния социален институт. *Поради това институтът може да се разглежда в качеството на неотменимо социално условие за съществуването и развитието на процесите на създаване, разпределение и обмен на ограничени блага (ресурси).*

Третата функция на социалния институт е функцията на средство за регулиране (координация) на обществената практика. Социалните институти, по силата на значителната си субстанционална устойчивост, структурираност и съдържателна определеност създават възможност да се предскаже резултата от тяхното въздействие върху хода на социалните процеси. *К третата функция на социалния институт може да се отнесе функцията за регулиране (координация) на обществената практика.* Наличието на определеност и предсказуемост на последствията от използването на социалния институт създава възможност да се прогнозира възможните последици от функционирането му за обществената практика. Държавата и другите социални образувания (семейство, църква, политически партии, национални и професионални общности и др.) използват тази определеност и предсказуемост, за да регулират (координират) въздействието си върху хода на обществените процеси на съответстващо ниво.

В качеството на четвърта функция на социалния институт може да се посочи способността му да оптимизира обществените отношения. Дадената способност произтича от факта, че закрепването в социалните институти на конкретни поведенчески алгоритми позволява на субектите на отношенията да спестят от разходите на субекта при търсенето на възможен вариант на поведение в съответната ситуация. Субектът при наличието на сформирания институт не трябва да разходва допълнителни сили и средства за намиране на необходимия ред на взаимоотношенията, ако той вече е определен от съответния институт.

Освен това, обективно присъщият стремеж на всеки член на обществото да увеличи максимално потреблението си, като минимизира свързаните с това разходи, води до закрепване в качеството на институти на най-оптималните варианти на отношения в даден момент и до усъвършенстване или създаване на нови институти в посока на минимизиране

на транзакционните разходи при променящи се условия. Всичко това в крайна сметка води до максимална ефективност на институционалните отношения, до тяхната оптимизация.

5. Идентифицирането на социалния институт като обект на научен анализ е методологична предпоставка за изграждане на теоретична конструкция на общественото устройство, въз основа на отчитане на специфичното му съдържание и функции.

В рамката на дадената конструкция социалният институт се разглежда като един от базисните елементи на социалния механизъм на общественото развитие, което представлява взаимодействие на съвкупности от взаимосвързани и взаимозависими социални институти.

Освен това отделянето на социалния институт като основополагащ инструмент на научните изследвания в областта на социалните науки извежда теоретичния анализ на обществените процеси извън рамките на тясноотраслев (само икономически, социологически, политически, правен) анализ в областта на междуотраслевия (комплексния).

По този начин развитието на теоретико-методологичния анализ на социалния институт като обект на научен анализ, обогатяващ представите за социалното устройство на обществото, може да допринесе за задълбочаване на представите за начините за усъвършенстване на политическата, икономическата, правната и други сфери на социалното битие.

БИБЛИОГРАФИЯ

Агапова И.И. Институциональная экономика: учебное пособие. – М.: Экономистъ, 2006 [Agarova I.I. Institucional'naja jekonomika: uchebnoe posobie. – М.: Jekonomist#, 2006]

Боголепов Н.П. Учебник истории римского права. / Пол редакцией и с предисловием В.А. Томсинова. М.: Зерцало, 2004. [Bogolepov N.P. Uchebник istorii rimskogo prava. / Pol redakciej i s predisloviem V.A. Tomsinova. М.: Zercalo, 2004.]

Веблен Т. Теория праздного класса. М.: 1984 [Veblen T. Teorija prazdnogo klassa. М.: 1984]

Грейф А. Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли. - М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013 [Grejf A. Instituty i put' k sovremennoj jekonomike. Uroki srednevekovoj trgovli. - М.: Izd. Dom Vysshej shkoly jekonomiki, 2013]

Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. М., 1995 [Djurkgejm Je. Sociologija. Ее predmet, metod, prednaznachenie. М., 1995]

Институциональная экономика: новая институциональная теория: Учебник под общей ред. д. э. н. проф. А.А. Аузана. – М.: ИНФРА-М, 2006 [Institucional'naja jekonomika: novaja institucional'naja teorija: Uchebник pod obshhej red. d. je. n. prof. A.A. Auzana. – М.: INFRA-M, 2006]

Ковач Я. М. «Вспышка или затухание? Новая институциональная экономическая теория в Центральной и Восточной Европе». Экономическая социология. Т.13. №2. Март 2012. [Kovach Ja. M. «Vspyshka ili zatuhanie? Novaja institucional'naja jekonomicheskaja teorija v Central'noj i Vostochnoj Evrope». Jekonomicheskaja sociologija. T.13. №2. Mart 2012.]

Колев Т. Теория на правото. С., изд. Сиела АД, 2015 [Kolev T. Teorija na pravoto. S., izd.vo Siela AD, 2015]

Коржевская Н. Социальный институт как общественное явление (социологический аспект). Свердловск [Korzhevskaja N. Social'nyj institut kak obshhestvennoe javlenie (sociologicheskij aspekt). Sverdlovsk]

Маркс К. К критике гегелевской философии права // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-е. Т.1., М., 1955 [Marks K. K kritike gegelevskoj filosofii prava // Marks K., Jengel's F. Soch. Izd. 2-e. T.1., M., 1955]

Мукова Л. А. Два взгляда на экономическую институциональность государства. Российский юридический журнал № 6, 2012 г.; Мукова Л. Институтът като икономическа, държавна и правна категория.//МВБУ 11 международна научна конференция, Ботевград, 2014 г. [Mukova L. A. Dva vzgljada na jekonomicheskiju institucional'nost' gosudarstva. Rossijskij juridicheskij zhurnal № 6, 2012 g.; Mukova L. Institut#t като икономическа, d#rzhavna i pravna kategorija.//MVBU 11 mezhhdunarodna nauchna konferencija, Botevgrad, 2014 g.]

Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. Весна 1993. Т.1. Вып. 2. - с.7 [Nort D. Instituty i jekonomicheskij rost: istoricheskoe vvedenie THESIS. Teorija i istorija jekonomicheskikh i social'nyh institutov i sistem. Vesna 1993. T.1. Vyp. 2. - s.7]

Уильмсон О. Экономические институты капитализма. СПб., 1996 [Uil'mson O. Jekonomicheskije instituty kapitalizma. SPb., 1996]

Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии. М., 1969 [Shhepan'skij Ja. Jelementarnye ponjatija sociologii. M., 1969]

[Stanford Encyclopedia of Philosophy](https://plato.stanford.edu/) - <https://plato.stanford.edu/>